

AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGALAKULÁSA ÉS TEVÉKENYSÉGÉNEK KEZDETEI

„A hadi tudományoknak, főágai a stratégia és a taktika,
s ezeknek, valamint az összes mellékágaknak közös alapja,
kútforrása a *hadtörténelem*.”

(Az MTA Hadtudományi Bizottsága, 1898. április 29.)

Köztudott, hogy 1825. november 3-án délelőtt tizenegy órakor a Pozsonyban üléselő országgyűlés kerületi ülésén szót kért Széchenyi István gróf, a 4. huszárezred első lovas-századosa, és birtokainak évi jövedelmét, 60 ezer forintot ajánlott fel a Magyar Tudós Társaság megalapítására. Történelmi jelentőségű tettét indokló felszólalásában a következőket mondotta: „Nem azért teszem ezt, hogy vivátokat kapjak érte, nem is azért, hogy másokat hasonló tettekre tüzeljek. Ezt nem minden ember teheti úgy, mint én. Én katona vagyok és nőtlen.”¹

Történelmi, hadtörténelmi és tudománytörténelmi előzmények

Ez az esemény mindenki előtt ismert. Az viszont már kevésbé, hogy Széchenyi a tudós társaság működési körébe tartozónak tekintette a „hadi tudományok” és klasszikus alapjuk, a „hadtörténelem” magyar nyelven való művelését is. Ehhez a törekvéshez csatlakozott Festetich László gróf is, aki 1826. június 27-i adománylevelében hangsúlyozta, hogy a Magyar Tudós Társaságban létre kellene hozni a hadtudományok gondozására a megfelelő szervezeti formát, a hadtudományi osztályt. Indoklása szerint a hadi tudományok sokféleségükre, fontosságukra, és kiterjedésükre nézve „maguk is egy osztályt érdemelnének,” ám mivel az a hazai viszonyok miatt nem volt lehetséges, azt javasolta, hogy az Akadémia matematikai osztályában, egy rendes tag foglalkozzon a hadtudományi kutatásokkal. E hadtudományi rendes tag járandóságát és feladatkörét felajánlásában így határozta meg: a „Katonai Tudományoknak édes Hazánkban leendő tökéletesítésekre tíz ezer forintot conventios pénzben ajánlok, oly okkal, hogy ezen tőke pénz ... hat percentualis kamatját ugyan conventios pénzben esztendőként fizetni, melly kamatok a Magyar Nemzeti Tudós Társaság olly rendes tagjának fizetésére fordítassanak, kinek kötelessége legyen a Tudós Társaság felvigyázása alatt az Angoly, Franczia, Muszka, Német s. a. t. Európai Nemzeteknek hadi tudományokról szólló munkáit magyarrá fordítani.”²

A magyar tudományosság történelmi fejlődésében fordulópontot jelentő 1825. november 3-i alapítástól számítva a király csak két év múlva szentesítette az 1827:XI. törvénycikket „A honni nyelv kimivelésére felállítandó Tudós Társaságról, vagy is Magyar Akadémiáról,” amely kimondta, hogy az intézmény feladatköre „a honni nyelvnek nemcsak terjesztésére, de egyszersmind annak minden tudományok s mesterségek nemeiben lehető

¹ Szász Károly: gróf Széchenyi István és az akadémia megalapítása. Budapest, 1880. 112. o.

² MTAK Kézirattár, Régi Akadémiai Levéltár. (a továbbiakban–RAL) Országgyűlés ívrét, 109. sz.

kimíveltetésére is lévén intézttetve.”³ Ezt a tudománytörténeti tényt a magyar tudomány és az Akadémia történetét kutatók mindig kiemelik, ám megfelelnek még egy fontos, szentesített törvénycikkről, amely hangsúlyozottan a hadi tudományok magyar nyelven való fejlesztését szolgálta. A Festetich László gróf „nemes ajánlatát” törvénybe iktató 1827:XIX. törvénycikk kimondta: „a föllállítandó tudós társaság vagy magyar akadémia jávára, névszerint az a mellett a katonai ismerettárgyakra berendezendő mennyiségteni osztály javadalmazására további 10 000 forintot ugyancsak pengő pénzben áldozott.”⁴

A Magyar Tudós Társaság 1831-es „alaprajza” szerint: „A Magyar Tudós Társaságnak egyedül csak az van téve céljává, hogy munkálkodása által hazánkban a tudományok és szépmivességek honni nyelven míveltessenek.”⁵ A Magyar Tudós Társaság tehát alapszabályai közé iktatta a tudományok, így a hadtudományok magyar nyelven való művelését is. A korabeli uralkodó hivatalos felfogás a hadtudományokat a matematikai tudományok körébe tartozónak tekintette. Mivel önálló hadtudományi osztály felállítására, noha kívánatosnak tartották, a politikai viszonyok miatt nem volt lehetséges, az Akadémia a diszciplínát, a IV., Matematikai Osztály keretébe sorolta. Ebben az osztályban tevékenykedtek a hadtudományokat művelő levelező tagok és a Festetics-alapítvány évi 600 forintnyi kamatából fizetett hadtudományi rendes tag is, akit igaz, első esetben csak 1838-ban választottak meg. A hadtudományok jelentőségét felismerve az MTA XVI. nagygyűlésének 1845. november 22-i ülése hozta létre a IV., Matematikai Osztály Hadtudományi Alosztályát, amelyben egy rendes és két levelező tag munkálkodott.

A Magyar Tudós Társaságnak alapító atyái tehát természetesnek és szükségesnek tartották, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának gondja, munkálkodása minden tudományra, így a hadtudományokra és annak klasszikus ágára, a hadtörténelemre is kiterjedjen Magyarország felvirágoztatásáért, a nemzet fejlődéséért és a honvédelméért. A Magyar Tudományos Akadémia történetének különböző időszakokban, a katona-akadémikusok hadtudományi munkássága – a magyar hadügyi művelés megteremtése és fejlesztése mellett – egyszerre fordult az egyetemes és a magyar hadügy múltja, jelene és jövője felé.⁶

Így jelképezheti Kiss Károly, Tanárky Sándor és Mészáros Lázár kiemelkedő életműve a reformkortól az abszolutizmus koráig a hadtudományt az Akadémián. Ám e katonatudósok jelentősége nem szorította háttérbe a műfordítóként is tevékenykedő Baricz György mérnökkari alezredes, levelező tag, a szépíróként is kitűnt Lakos János báró vezérőrnagy, tiszteleti tag, a jogász és filozófus Kállay Ferenc hadbíró százados, majd honvéd őrnagy, rendes tag, a jeles filozófus Szontagh Gusztáv százados, rendes tag, a Hadi földírás című munkájáért MTA elismerésben részesült Korponay János főhadnagy, majd honvéd ezredes, levelező tag, valamint a híres feltaláló, de levelező tagságáról lemondott Martony Károly mérnökkari vezérőrnagy értékes hadtudományi eredményeit, akadémiai munkálkodásait.

³ Magyar Tudós Társaság Évkönyvei (a továbbiakban – MTTÉ) I. k. 1831–1832. Pest, 1833. 55. o.

⁴ Magyar Törvénytár 1740–1835. törvénycikkgyűjtemény. Budapest, 1901. 457. o.

⁵ MTTÉ I. k. 101. o.

⁶ L. erről részletesen *Ács Tibor*: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások. Budapest, 2001. 307 o.; *Uő.*: A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katona tudósai. Közgyűlési előadások 2000 november. 175 éves a Magyar Tudományos Akadémia. II. k. Budapest, 2002. 493–509. o.

Az MTA és tagjainak, a hadtudomány hazai teljesítményei nélkül elképzelhetetlen lett volna az 1848–49. évi nemzeti honvédelem megeremtése, amiképpen a nemzetközi elismerést kiváltó szabadságharc katonai sikerei.

Az abszolutizmus éveiben a megtorlások, a korlátozások ellenére az MTA és katonatagjai minden lehetőséget kihasználtak a nemzeti hadügy eszméjének ébren tartására. A régi katonakadémikusok mellé, tudományos munkássága alapján, bekerült az Akadémiába a hazai vasúthálózatot Széchenyi szellemében létrehozó Hollán Ernő, a szabadságharc jeles hadmérnök ezredese⁷ és a hadtudósként értékes munkákat közreadó, de az osztrák titkos rendőrség ügynöki tevékenysége miatt elítélendő Asbóth Lajos honvéd ezredes, a magyar honvédsereg volt hadtestparancsnoka.⁸

A dualizmus korában, a XIX. század végéig a hadügy gyökeres korszakváltása idején, az MTA katonatagjainak névsora ellentmondásosan alakult. 1871. május. 17-én Tóth Ágoston honvéd ezredes, a pesti tudományegyetem hadtudományi tanfolyamának igazgatóját, az Európa-hírű kiváló katonatérképészt levelező taggá választották. 1878. június. 14-én a trónörökös, Rudolf főherceg altábornagy vált tiszteleti taggá, 1881. február. 20-án a nyelvész József Károly kir. herceg, lovassági tábornok igazgatósági, 1888. május. 4-én tiszteleti taggá lett. Kápolnai Pauer István őrnagyot, majd ezredes 1881. május 19-én levelező taggá, Rónai Horváth Jenő honvéd századost, később altábornagyot 1888. május. 4-én levelező taggá, 1910. április. 28-án tiszteleti taggá választották

A tudománytörténeti kutatások kimutatták, hogy az Akadémiának és kevés számú katonatagjának a megalakulás utáni félévszázadban voltak sikeres, nemegyszer európai érdeklődést kiváltó teljesítményei, de sikertelen vállalkozásai is a hadtudományok és a hadügy nemzeti szempontú fejlesztésében.

A jeles hadtudósok tudományos életművéhez hasonlóan óriási történelmi tettek és teljesítménynek számít a Magyar Tudományos Akadémia és osztályai kebelében azoknak a szervezeti formáknak megeremtése, amelyek hozzájárultak a hadtudományok lendületesebb fejlődéséhez, a múlt, a jelen és jövő hadügye fontos témáinak kutatásához, feldolgozásához és felhasználásához. Ezt az 1845 és 1858 között működött IV., Matematikai Osztály Hadtudományi Alosztályának tevékenysége bizonyítja. Az alapszabályait módosítani kényszerülő MTA 1858. december 19-én megszüntette a IV., Matematikai Osztály Hadtudományi Alosztályát; ettől kezdve, 1870. május 27-ig, az átalakult V., Matematikai Osztály keretében folyt a hadtudomány művelése. A kiegyezés után, a dualizmus korában, erőteljesen megindult a hadtudomány egyes ágainak művelése is, mely a magyar királyi honvédségben folyó kutatás mellett, 1870. május 28-tól, az Akadémia összevont III., Matematikai és Természettudományok Osztályának keretében történt.⁹

A hadtudomány 1867 és 1899 között óriási átalakuláson ment keresztül. Nem egy magyar katonai gondolkodó is felismerte és elemezte műveiben a hadügy gyökeres korszakváltásának jellemzőit. Tény, hogy az ipari forradalom eredményeként alakult ki a XIX. század utolsó harmadára a hadügyi változások második korszaka. A haditechnikai

⁷ Levelező tag 1858. december. 15., rendes tag 1861. december. 20.

⁸ Levelező tag 1863. január. 13.

⁹ L. részletesen Kónya Sándor: „...magyar akadémia állíttassék fel...” Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 32. (107.) Új szorozat. Szerk.: Fekete Gézáné – Vekardi László. Budapest, 1994. 9–22., 57–241. o.

vívmányok hatására a hadseregszervezés, a kiképzés és a hadművészet szükséges változásait és újításait először a poroszok dolgozták ki. A század második felének hadvezérei közül Helmuth Karl von Moltke emelkedett ki, aki hírnevét az 1866. évi porosz–osztrák és az 1870–71. évi francia–porosz háborúban aratott győzelmeivel alapozta meg. Moltke műveiben feldolgozta a háborúk jellemzőit és kifejtette gondolatait a jövő háborújáról, a hadügyről és a hadászatról.¹⁰ Új tételei kiállták a porosz–osztrák háború próbáját, de csak a francia–porosz háború után terjedtek el Európában, és a század végéig többé-kevésbé már minden állam hadügye és hadserege a porosz modell szerint működött. A katonai szakértők közül sokan ezért azt állították, hogy a hadügyben a Napóleon nevével jelzett kor lejárt, és a XIX. század utolsó harmadát már Moltke korának nevezték. Ez az irányzat jelentkezett a magyar katonai szakértők körében is, amit a Ludovika Akadémia Közlönyében megjelent olyan cikkek bizonyítanak, mint „I. Napoleon és Moltke”, „Moltke mint író”, „Moltke tábornagy”¹¹

E hatások mellett a magyar katonai gondolkodás változásaiban a fő szerepet az játszotta, hogy az 1867-es kiegyezéssel az önkényuralom helyébe kétközpontú, soknemzetiségű alkotmányos monarchia lépett, amelynek legbonyolultabb kérdésévé a hadügy problémája lett. Bécs egységes szervezetű, német vezényleti nyelvű és központi irányítás alatt álló hadsereghez ragaszkodott. Magyarország viszont követelte az Ausztriától független, önálló magyar hadsereg megeremtését. Éles küzdelem után születtek meg a Monarchia hadügyére vonatkozó, a véderőről, a honvédségről és a népfelkelésről szóló 1868:XL., XLI., XLII. törvények. A magyar felfogás szerint az 1868. évi törvények csak ideiglenes jellegűek voltak. Az országgyűlésben állandó harc folyt a közös hadsereg két részre osztásáért és egy magyar nemzeti hadsereg felállításáért. Az önálló magyar hadügyért folyó küzdelem és a tízévenkénti véderőtörvény-javaslatok vitái meghatározták a magyar katonai gondolkodók munkásságát.¹²

A dualizmus korában a hazai katonai kutatók intenzíven foglalkoztak a hadtudományok művelésével. A közös hadseregben folyó összbirodalmi érdekű hadtudományi kutatások mellett a magyar királyi Honvédségnél, a Magyar Tudományos Akadémián és a civil területen is megélnékült a nemzeti érdekű hadtudományi kutatómunka. A magyar szakírók gondolataikat rendszeresen közreadták a periodikákban és önálló hadtudományi kiadványokban.¹³

Ezt igazolja Hollán Ernő rendes tag és honvédelmi államtitkár 1871-ben az MTA számára készített „A magyar hadirodalom és kutatás fejlődése” című tanulmánya is, mely reális képet vázolt a magyar hadtudomány művelésének és kiadványainak 1867 és

¹⁰ Moltke, Helmuth: Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls... Bd. 1–7.; Berlin, 1891–1892.

¹¹ Ludovika Akadémia Közlönye, 1873. XII. f. 161–172. o., 1890. XII. f. 930–937. o., 1894. X. f. 1002–1022. o.; v. ö. Rónai Horváth Jenő: Az újabbkori hadviselés történelme. Budapest, 1891. 444–563. o.; Balla Tibor: Magyar katonák a dualizmus korabeli haderőben. A magyar hadtörténelem évszázadai. Szerk.: Király Béla – Veszprémy László. Budapest, 2003. 199–214. o.

¹² L. részletesen Diószegi István: A véderő problémái a közös minisztertanács előtt. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban – *HK*) 1988. 2. sz. 295–335. o.

¹³ L. Ács Tibor: A XIX. századi magyar katonai gondolkodás irányzatai. A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. Budapest, 1995. 76–106. o.

1871 közötti helyzetéről.¹⁴ Megállapította: „A hadirodalom terén az utóbbi három évben rendkívüli tevékenység fejlődött ki. Ide sem számítva a két magyar katonai szaklapban időnként közölt önálló, nagyobb műveknek tekinthető cikksorozatokat, ötvennél több katonai mű jelent meg magyar nyelven.” Ám azt is jelzi, hogy a hazai hadtudomány fejlődésének ebben a szakaszában a megjelent munkák többsége „tanirányt képviselő” mű, vagyis tankönyv volt, német nyelven megjelent munkák magyar fordításai. Megállapítása szerint az elmúlt „három évben magyar nyelven csak egyetlen önálló mű jelent meg, mely az alaptanok ismeretét már meglévőnek tekintve, azok segélyével tudományos kutatást tűzte ki céljául.” Értéktétele szerint „Az önálló kutatás terén csak egy íróval, Kápolnai Istvánnal találkozunk Magyarország hadászati védelme keletről vagy északkeletről jövő támadás ellen című művében.”¹⁵ Hollán kiemelte, hogy a hadászati kutatásokban kiváló jártasságot felmutató Kápolnai „a hadászati elveket tartva szem előtt, élénk világlátásban tünteti fel, nemcsak hazánk, de még Oroszország nyugati részének hadászati viszonyait is.” Kápolnai művére valóban felfigyeltek a korabeli európai katonai körök és a hadtudomány művelői.

A katonai tudományok művelésének új lendületet adott a Ludovika Akadémia megnyitásáraól rendelkező 1872-es törvény. A magyar katonai gondolkodás és a hadtudományi irodalom fejlődését a leghatékonyabban a Ludovika Akadémia 1873 és 1899 között havonta megjelenő Közlönye szolgálta. Első, 1873 novemberi füzete részletesen ismertette a szerkesztőség programját és a folyóiratban közlésre kerülő témákat. A hosszú felsorolásból kiemelték azt az elgondolást, hogy az elsődleges cél a „Katonai tudományos kérdéseknek eredeti cikkekben való tanulmányozása és tárgyilagos megvitatása.” Fontos feladatnak tekintették „a hadviselésre befolyással bíró, bármely szakban felmerülő vívmány, találmány értékének és mikénti legelőnyösebb felhasználhatóságának bírálat alá vételét.” Szükségesnek ítéltetett ezen kívül „az idegen kitűnőbb katonai művek és cikkek kivonatos átnézeti ismertetése, és az érdekesség mérvéhez képest rövidebb külföldi hadirodalmi dolgozatoknak magyarra fordítása.”

E célkitűzések, amint azt a folyóirat 1873-tól megjelent füzetei, valamint a sok ismert és kevésbé ismert szakíró cikkeiben kifejtett eredeti hadtudományi elvek és tételek bizonyítják, megvalósultak. A katonai gondolkodás kedvező tendenciái mellett nem egy szakíró a hazai hadügy haladását befolyásoló negatív jelenségekre is figyelmeztetett. Így Szelestey Károly honvéd főhadnagy, aki a folyóirat 1880. augusztusi füzetében „Néhány őszinte szó katonai irodalmunk érdekében” című cikkében rámutatott a kutatásokat hátráltató tespedés okaira és leszögezte: a „hasznos gondolatok közlése tágabb körben mozgatható.” Ennek az igazságnak a hangoztatása mellett azonban a század utolsó negyedében a hadtudomány minden ágából jelentek meg olyan munkák, melyek értékes, eredeti gondolatokat tartalmaztak.

Ezért került a nyolcvanas évtized elején napirendre a magyar hadtudomány művelésének ügye. A hazai közvéleményben tovább élt a hadsereg legalább részleges magyarosításának igénye, hiszen az abszolutisztikus vezetésű közös hadsereg pusztasága is a magyar államiságot fenyegető, állandó veszélynek tűnt. A magyar királyi honvédség fenn-

¹⁴ RAL 1464/1871.

¹⁵ L. Kápolnai István: Magyarország hadászati védelme észak vagy keletről jövő támadás ellen. Pest, 1867. 46 o., I. térkép.

állása sem szüntette meg a közös hadsereg iránti elégedetlenséget. Ezt táplálta a hadseregvezetés és a más nemzetiségű tisztikar számos magyarelles megnyilvánulása és magatartása. Mindezek a nemzeti szempontú hadseregreform szükségességének felvetését eredményezték, és támogatták az ellenzéknek a magyar érdekek hatékonyabb érvényesítésére irányuló törekvéseit.

Az akadémiai Hadtudományi Bizottság létrehozásának indokai

Az 1880-as években a közös hadseregben folyó összbirodalmi érdekű hadtudományi kutatások mellett növekedett a m. kir. Honvédségnél folyó hadtudományi kutatómunka is, melynek, mint említettük, fő bázisa a Ludovika Akadémia volt. A hivatalos hadügyi törekvéseket támogató, a honvédségnél folyó elméleti munka mellett azonban egyre növekedett az a hazai irányzat, amely szükségesnek tartotta a hadügy és a véderő nemzeti érdekű fejlesztését szolgáló tudományos kutatások folytatását is. Ezt a fejlődési folyamatot kívánta a Magyar Tudományos Akadémia a maga lehetőségeivel és új szervezeti formával hatékonyabban elősegíteni.

A Hadtudományi Bizottság létrehozásának indokai között először az MTA munkálkodásának körülményeit szükséges felvillantani. A tizenkilencedik század második felében az Akadémia – tevékenységének lendületesebb és tudományosabb folytatására – új szervezeti formák keresésére kényszerült, ekkor jöttek létre az állandó tudományos bizottságok. Az újszerű és ügyesen alkalmazott, rugalmas szervezeti forma kialakításával az MTA munkássága hatékonyabbá és tekintélyesebbé vált az egyes tudományterületeken. A bizottságok olyan, nagyszámú szakembert foglalkoztató tudományos műhelyek voltak, amelyekkel létrejött az akadémiai működésben a munkamegosztás, az elkülönülten dolgozó tudósok egyesítése és a szervezett tudományos munka. Az ötvenes években megalakult bizottságok (az első 1854-ben a Történettudományi Bizottság) munkája lendületesen fejlődött, hatókörük kiszélesedett és eredményes tevékenységük következtében további bizottságok létesítése vált szükségessé.¹⁶

Az egyre fokozódó társadalmi igény mellett az Akadémiát az a körülmény is erre ösztönözte, hogy hazánkban a tudomány nemzeti közüggé vált. Az ország lakossága nagy figyelemmel kísérte az MTA munkáját, és a tudományos bizottságokban dolgozó tudósoktól várta a magyar nyelv, az irodalom, a történelem, a nemzetgazdaság, hazánk földje, éghajlata, flórája, faunája, geológiája feldolgozásán túl az egyéb területek, így a hadügy múltjának, jelenének és jövőjének tudományos feltárását is. A bizottságok, helyes tudománypolitikai fejlődési irányt követve, folyóirataikkal és kiadványaikkal, nem csak a nemzeti irodalmat és tudományt fejlesztették, hanem aktívan bekapcsolódtak a nemzetközi tudományos vérkeringésbe is. Tevékenységükben általános tendenciaként érvényesült a törekvés, hogy kiadványaikkal a tudományokat – első sorban az oktatási intézményeken keresztül – minél szélesebb körben terjesszék.¹⁷

¹⁶ Erről részletesebben *Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai. A MTA Könyvtárának Kiadványai 70.* Budapest, 1974. 1–14. o.

¹⁷ *Vekerdi László: „A Tudománynak háza vagon”.* Reáliák a Régi Akadémia terveiben és működésében. Piliscsaba-Budapest, 1996. 79–134. o.

Az Akadémia a hatékonyabb bizottsági tevékenység érdekében úgy szabályozta az osztályok és a bizottságok egymáshoz való viszonyát, hogy az adott osztályhoz tartozó bizottságok, feladatkörük ellátása érdekében, teljes szabadsággal rendelkezzenek. A bizottságok tagjait a nagygyűlés választotta, illetve választotta háromévenként újra. A bizottsági munkához a pénzügyi fedezetet éves költségvetés formájában, az összes ülés által elfogadott munkaterv alapján, az Igazgatótanács biztosította. Az alapszabály és ügyrend írta elő az osztályok és bizottságok autonómiáját a kutatási témakörök kiválasztásában, a kiadványok készíttetésében, megjelentetésében, a kutatók támogatásában.¹⁸

Amikor a Hadtudományi Bizottság létrehozásának okait keressük, nem szabad megfeledkeznünk egy nagyon fontos szemponttól. A közös hadseregben folyó összbirodalmi érdekű kutatások mellett a m. kir. Honvédségen belül is megélenkült a nemzeti alapon szervezett, magyar kormányzati érdekű hadtudományi kutatómunka. A hadtudományok rendszeres, magyar nyelvű művelését szükségessé tette, hogy a honvédségnél magyar volt a szolgálati nyelv, a csapatoknál magyar nyelven folyt a katonai nevelés és kiképzés, a Ludovika Akadémián magyar nyelven történt a felsőfokú katonai képzés, a honvéd alakulatok tisztikarai pedig tudományos egyesületeket működtettek. Mindezek a nemzeti szervezeti formák, intézmények és körülmények a hadtudományok és katonai ismeretek magyar nyelven való művelését, fejlesztését és terjesztését, a tudományos értékek közreadását, és a magyar katonai irodalom fellendítését szolgálták.

Számos visszahúzó és leküzdendő körülménnyel kellett azonban számolniuk, és a Magyar Tudományos Akadémiától vártak hathatos segítséget abban, hogy megszűnjék a hazai közvéleményben és tudományosságban uralkodó felfogás, mely szerint a hadügy „csak a hivatásbeli katona saját külön tere ..., melyre másnak lépnie sem nem hasznos, sem nem szükséges.”¹⁹ Pedig, állapították meg, a kor hadviselési követelményeinek csak akkor lehet megfelelni, ha figyelemmel kísérik a „hadügy terén felmerülő mozgalmakat” és a „hadviselés titkaiba, melyek a hadi tudományokban vannak letéve, minél mélyebben bepillantani” igyekeznek, amire „természetesen a legjobb mód a hadi irodalommal való foglalkozás.” Nehezményezték, hogy noha minden „más tudományágban jeles a magyar, csak éppen abban, amelynek a haza megszerzését és ezeréves fennállását köszöni, a hadi tudományokban maradt el a többi nemzetek mögött.” Reálisan mutatták be a magyarországi hadtudományi irodalom lesújtó állapotának okait, amikor megállapították: „Az irodalom minden más ága virul hazánkban, csak a katonai irodalom teng, a katonai időszaki irodalmat egy, a honvédelmi kormány által áldozatokkal fenntartott folyóirat s egy – kiadója által szintén áldozatokkal fenntartott – szaklap képviseli; tankönyvek csak a honvédelmi miniszter támogatásával adhatók ki, katonai tudományos munkák pedig sehogy; s míg a legeggyűbb könyv biztos számíthat kiadóra, a legalaposabb hadtudományi munkával hiába járná be a szerzője az összes könyvkereskedőket, kiadóra nem találja; mindez pedig azért, mert a katonai vagy hadtudományi munkának Magyarországon közönsége nincs.”²⁰ Kifejtették azt is, hogy a „zsenge magyar katonai irodalom” a kezdet

¹⁸ Kónya Sándor: i. m. 133–175. o.

¹⁹ Rónai Horváth Jenő: A Magy. Tud. Akadémia kebelében fennálló hadtudományi bizottság működése. Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra. Budapest, 1887. 2. o

²⁰ Rónai Horváth Jenő: i. m. 3. o.

nehézségeivel küszködik, fejlesztésére „csupán egyesek akarata nem elegendő.”²¹ Ezért szükséges felkelteni a társadalmi érdeklődést, ami által a magyar katonai irodalom „a magyar nemzet erkölcsi támogatásával, a nemzethez méltóan” fejlődhet. A korabeli elemző megállapítása szerint „Óhajtásunknak azonban csak akkor lehet foganatja, ha a nemzet – saját érdekéből is – hévvel felkarolja a még eddig nagyon kisedd magyar katonai irodalmat s erkölcsi s anyagi támogatásával pótolja századok és századok mulasztását... Mint mindenben, úgy a katonai dolgokban is, csak a valódi és nemzeti alapra épített műveltség biztosítja a nemzet jövőjét. S ha, mint egyéb téren, a katonain is, a művelt nemzetek közé sorakozhatunk, a jövőbe vetett teljes bizodalommal írhatjuk zászlónkra Zrínyi jelszavát: «Ne bánts a magyart!»”²²

E szomorúan elmaradott állapotból a hadtudományok hazai művelői csak a Magyar Tudományos Akadémia segítségével vélték megvalósíthatónak a kiemelkedést. Ez az ellentmondásos fejlődési folyamat érlelte meg az ország első tudományos intézményében, a Magyar Tudományos Akadémiában azt az elhatározást, hogy az éledező hadtudományi tevékenységnek és az alig tengődő magyar katonai irodalomnak új akadémiai állandó bizottság, a Hadtudományi Bizottság létrehozásával és működtetésével ad hatásos szervezeti és tudományos, erkölcsi és anyagi támogatást. Egyetérthetünk a kortársi megállapítással: „A midőn a Magyar Tudományos Akadémia a hadi tudományokat védő szárnyai alá vette s elhatározta, hogy a magyar katonai irodalmat nemcsak erkölcsileg, hanem anyagi áldozatokkal is támogatja, nagy, nemes és mindenekfelett hazafias vállalatba fogott, s ha törekvése sikerül, nemzeti missziót teljesített.”²³ Ám az elgondolás megvalósítása és az elhanyagolt hadi tudományok újra emancipálása érdekében a kezdeményezőknek keserves utat és több stációt kellett végigjárniuk az Akadémián és a hazai tudományosságban.

Tagadhatatlan, hogy az első komolyabb lépést Hollán Ernő tábornok, tiszteleti tag tette, aki 1881. március 28-i levelezőtagi ajánlásában a következőket írta: „Újabb időben a magyar hadi irodalom terén örvendetes lendületet tapasztalunk, mely legfőképpen azon körülményből vevé eredetét, hogy az 1869-ik évben felállított m. k. honvédségnek törvény szerint megállapított szolgálati és vezénynyelve a magyar. – Ezen idő óta a m. k. honvéd-tiszti karnak, úgy a tanári pályán, valamint a csapat-szolgálatban alkalmazott több jeles tagjai, sűrűn foglalkoznak a hadi tudományokkal, és nem kis számban gazdagították hazai hadi irodalmunkat. Mivel pedig az Akadémia céljainak előmozdítása tekintetéből kívánatos, hogy az említett irányban működő hazai írók sorából, azok, kik eddig leginkább kitűntek, munkásságának körébe bevonassanak, az ügyrend 30. §. értelmében, levelező tagokul megválasztásra ajánlom: 1.) Gelich Richard cs. k. nyugalmasított címzetes tábornok, 2.) Kápolnai Pauer István m. k. honvéd-gyalog-őrnagy, Ludovica akadémiai tanár urakat.”²⁴

A két jelölt közül az 1881. május 19-i választáson 24 szavazattal 6 ellenében, az európai hírű hadtudóst, Kápolnai Pauer István honvéd őrnagyot választották meg az MTA levelező tagjának.

²¹ *Buzna Alajos*: A magyar katonai irodalomról. Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra. Budapest, 1887. 228–229. o.

²² Uo. 234. o.

²³ *Rónai Horváth Jenő*: i. m. 3. o.

²⁴ RAL 276/1881.

Bár a hadtudományok intenzívebb akadémiai művelése érdekében az első lépést Hollán Ernő tette meg, az igazi kezdeményező mégis Kápolnai Pauer István lett, aki az 1881. június 20-i III. osztályülésen mondta el „A hadtudomány viszonya a többi tudományhoz” című székfoglalóját.²⁵ A téma elmélyült vizsgálata alapján, a katonai mentalitás korszerűsítése érdekében határozta meg a diszciplína tárgyait és jellemzőit, felvetve és taglalva azt a kérdést, hogy a hadtudományt, a természeti és matematikai tudományok, vagy a történelmi és társadalmi tudományok, közé kell-e sorolni. A különböző tényezők körültekintő elemzése és megfelelő indokok alapján leszögezte, hogy „a hadtudomány alapját a hadtörténelem képezi.”²⁶ Figyelemre méltó a végkövetkeztetése, mely szerint: „1. a hadtudomány alapja a történelem, 2. a hadtudomány a társadalomtudományok közé sorozandó és 3. a matematika és a természettudományok a hadtudományoknak csakis segédtudományait képezik.”²⁷

Kápolnai Pauer István érvelése ellenére a „hadtudományok” gondozása nem került a II., Bölcséleti, Társadalmi és Történelmi Tudományok Osztályába, hanem továbbra is a III., Matematikai és Természettudományok Osztályához tartozott, amelyben Hollán Ernő altábornagy tiszteleti tag mellett Kápolnai Pauer István is megkezdte aktív működését. Az új levelező tag javaslatát a jeles fizikus, Stoczek József elnökletével és 16 tag részvételével lezajlott 1881. november 14-i (8.) osztályülésen adta elő, először szóban. A magyar tudományosság történetének jeles eseményét a korabeli jegyzőkönyv így örökítette meg: „11. Kápolnai Pauer István indítványt tesz egy hadtudományi bizottság alakítása tárgyában. Indítványozó felkérte indokolt indítványt írásban foglalva terjeszteni be s az osztály annak alapján fog majd határozatot hozni.”²⁸

E döntésnek eleget téve az írásbeli javaslat nem egészen egy hónap alatt elkészült, melyet Stoczek osztályelnök, valamint 19 tag a III. Osztály 1881. december 12-i (9.) ülésén hatodik napirendként megtárgyalt. A második stáció történetét két összetett mondat tömören így foglalta össze: „Kápolnai Pauer István beterjeszti írásban indítványát, hadtudományok számára egy külön bizottság alakítására nézve. Ezen indítvány nem lévén kellő részletekkel ellátva a kiviteli módot illetőleg, indítványozó felkérte annak pótlására, hogy a szerint aztán bizottságnak adathassék át véleményadás végett.”²⁹ Az ülést követő öt hónapban Kápolnai Pauer István, kezdeményezése valóra váltásának érdekében, több beszélgetést folytatott az MTA vezető tisztségviselőivel, Szende Béla honvédelmi miniszterrel és a hazai hadtudomány művelőivel. Az elhangzott észrevételek és ajánlások figyelembe vételével részletesen kidolgozta az akadémiai hadtudományi bizottság alapítási indítványát, és azt a III. Osztály 1882. május 15-i (5.) ülése megvitatta. Mivel azonban a Kápolnai Pauer-féle javaslatban az Akadémia egészét, illetve az I. és II. Osztályt külön-külön érintő szervezeti, hatásköri és pénzügyi problémák is felmerültek, harmadik stációként az osztályülés elhatározta: „Kápolnai Pauer István I. t. beterjeszt egy indítványt »hadtudományi bizottság« szervezése tárgyában s kéri az osztályt, hogy

²⁵ Értekezések a matematikai tudományok köréből. Budapest, 1881., VIII. k. XI. sz. 1–19. o.

²⁶ Uo. 14. o.

²⁷ Értekezések a matematikai tudományok köréből. Budapest, 1881., VIII. k. XI. sz. 19. o.

²⁸ MTA III. (Matematikai és Természettudományi) Osztály jegyzőkönyvei 1881–83. MTA Könyvtár Kézirattár. Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban – RAL III. oszt. jk.). K 1543. 3. o.

²⁹ RAL III. oszt. jk. 1881. december 12. K 1543. 3. o.

azt pártolólág terjessze az összes ülés elé. Minthogy az indítvány értelmében egyéb osztályok is érdekelve vannak, másrészt a gróf Festetics-féle alapítvány természete az osztály előtt merőben ismeretlen, a III-ik osztály érdemileg az indítványokhoz nem szól, hanem azt egyszerűen az összes akadémiához átteszi.”³⁰

Indítvány a Hadtudományi Bizottság felállítására.
Az MTA XLIII. Nagygyűlése a III. Osztály Hadtudományi Bizottsága
működési köréről

A magyar hadtudomány történetében mérföldkövet jelentő állomást, a huszonegyedik akadémiai ülést, vagyis összes ülést 1882. május 22-én tartották, Lónyay Menyhért MTA elnök vezetésével, 28 akadémikus részvételével. Ezen olvasták fel Kápolnai Pauer István levelező tag külön hadtudományi bizottság felállítása tárgyában a III. osztályhoz benyújtott indítványát:

„E bizottság feladatául – úgymond – 1. a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése és ismertetése; 2. a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; 3. a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; 4. a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása tüzetethetnek ki.

A hadtudományi bizottság e feladatainak a következő kiadványok szerkesztése által felelhetne meg:

- a) Az 1. alatt foglalt feladatának: »Általános Katonai Évkönyv« szerkesztése és kiadása;
- b) A 2. és 3. alatt foglalt feladatának: »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása;
- c) A 4. alatt foglalt feladatának: a valóban örökbecsű hadtudományi remekművek magyar nyelven való kiadása által.

Arra az esetre, ha a tek. Akadémia indítványomat elfogadná, és a hadtudományi bizottság még ez idén megalakulna, s mindent akkép előkészítene, hogy működését 1883. elejétől megkezdhesse, az 1883-ik évre vonatkozó költségvetés hozzávetőleg következő lehetne:

Kiadások:

»Általános Katonai Évkönyv«	(10 nyomtatott ív)	650 frt
»Magyar Hadtörténelmi Füzetek«	(10 nyomtatott ív)	800 frt
»Katonai Remekírók Művei«	(10 nyomtatott ív)	650 frt
Szakfolyóiratok stb.		200 frt
<u>Előadó tiszteletdíja és szerkesztési apró kiadások</u>		<u>400 frt</u>
Összesen:		2700 frt

³⁰ Uo. 1882. május 15. K 1543. 2. o.

Bevételek:

A gróf Festetics-féle hadtud. alapítvány kamatai	630 frt
A m. k. honvédelmi miniszter úr ő n[agy]m[éltósá]ga szóval kegyes volt megígérni, hogy évenként 800 frttal járul a költségek fedezéséhez, a mely összegért a hadtudományi bizottság összes kiadványait 130 példányban <u>a honvédelmi minisztérium rendelkezésére bocsátaná</u>	800 frt
Összesen:	1430 frt

E szerint 1270 frtnyi nem fedezett kiadás maradna, a mely azonban részben a kiadványokra való előfizetési pénzek által fedeztetnék.³¹

Az akadémikusok kedvezően fogadták Kápolnai Pauer István kezdeményezését: „Az összes ülés az indítványnak az egész Akadémiát illető fontosságát méltatva, felhívja mind a három osztályt, hogy annak megvitatására három-három tagot küldjenek ki.”³²

E határozat alapján Fraknoi Vilmos főtitkár átiratban felszólította az Akadémia mind három osztályát, hogy az indítványt megtárgyaló, 9 tekintélyes tagból álló akadémiai különbizottságba mihamarabb jelöljék ki a 3–3 tagot. Először az I., Nyelv- és Széptudományi Osztály tett eleget a felszólításnak 1882. május 29-i ülésén. A Gyulai Pál osztálytitkár által a főtitkárnak megküldött jegyzőkönyv kivonata szerint: „37. Olvастatik a főtitkár átirata, a f. év május 22-én tartott összes ülésből, mely szerint Kápolnai Pauer István I. tagnak egy külön hadtudományi bizottság felállítása tárgyában benyújtott indítványa ügyében kiküldendő akadémiai bizottságba az I.-ső osztály részéről három tag választandó. E bizottságba megválasztatnak: Joannovics György t. [tisztelet], Ballagi Mór és Gyulai Pál r. tt. [rendes tagok].”³³ Az I. osztály a három neves tudós megválasztását az Akadémia 1882. június 26-i összes ülésnek így jelentette be: „Kápolnai Pauer István I. tagnak egy külön bizottság felállítása tárgyában benyújtott indítványa ügyében megválasztotta: Joannovics György t., Ballagi Mór és Gyulai Pál r. tagokat. Tudomásul vétetik.”³⁴

A három neves nyelvész és író kiküldése után jó negyedév múlva került csak sor a II., Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya 3 tagjának megválasztására. Az 1882. október 2-i összes ülés jegyzőkönyve szerint: a „II. osztály jelenti, hogy a hadtudományi bizottság felállítása tárgyában kiküldött bizottságba: Salamon Ferenc, Pauer Gyula és Thaly Kálmán rendes tagokat választotta meg. Tudomásul vétetik.”³⁵

A három ismert történész megbízatását követően, utolsóznak, 1882. október 16-i ülésén, az érintett III. osztály döntött: „Az összes ülésről (május 22. 1882) áttétetik a felhívás, hogy Kápolnai Pauer István I. tag indítványának megvitatására egy külön hadtudományi bizottság felállítása tárgyában, három tag küldessék ki. Az indítványozón kívül a III. o. részéről

³¹ RAL MTA Összes ülési jegyzőkönyvek 1882-1883. (a továbbiakban – Öü. jk.) K 1462. 26-27. o.; Akadémiai Értesítő (a továbbiakban – Ak. Ért.) 1882. 4. sz. 165–166. o.

³² Uo.

³³ RAL 81/1882.

³⁴ RAL Öü. jk. 1882. június 26. K 1462. 30. o.; Ak. Ért. 1882. 4. sz. 180. o.

³⁵ RAL Öü. jk. 1882. október 2. K 1462. 36. o.; Ak. Ért. 1882. 4. sz. 189. o.

kiküldetik Hollán Ernő t. t., b. Eötvös Loránd r. t. és König Gyula I. t.”³⁶ E döntést a következő összes ülés tudomásul vette, és a három neves tudós megválasztásával teljes létszámú lett a hadtudományi bizottság megalakulása tárgyában döntő akadémiai különbizottság.

A 9 tag és a javaslattevő 1882. október 28-án ült össze Hollán Ernő elnökletével, az ülésen megvitatták az indítványt, és következő előterjesztéssel fordultak az Akadémiához:

„Tekintetes Akadémia!

A tekintetes Akadémia folyó évi május 22-ikei összes ülése által a Kápolnai Pauer István lev. tag által hadtudományi bizottság felállítása tárgyában benyújtott indítvány megvitatására kiküldött bizottság a következőkben állapodott meg:

1-ször. Az indítvány célját helyesli és következőleg »Hadtudományi Bizottság« szervezését ajánlja.

2-szor. A »Hadtudományi Bizottság« alakítását az ügyrend értelmében a III. osztály által véli teljesítendőnek, azon hozzáadással, hogy e bizottság tagjaiul más osztályokba tartozó, de a hadtudományokkal kapcsolatban álló tudományokkal foglalkozó akadémiai tagok is választassanak meg.

Kelt Budapesten az akadémiai épületben, 1882 október 28-án

A hadtudományi bizottság felállítására vonatkozó indítvány megvitatására kiküldött bizottság elnöke:

Hollán Ernő altbgy”³⁷

Az MTA 1882. október 30-i összes ülésén a különbizottság által a hadtudományi bizottság tárgyában küldött jelentést szó szerint felolvasták és tudománytörténeti jelentőségű döntést hoztak: „Az összes ülés a bizottság jelentése alapján a »Hadtudományi Bizottság« felállítását elhatározza és a III. osztályt nagygyűlési osztályértekezletén annak megalakítására felhívja.”³⁸

A Hadtudományi Bizottság tényleges megszervezésére a III., Matematikai és Természettudományok Osztálya kebelében csak két hónap múlva, az 1882. december 11-i osztályértekezleten került sor: az „összes ülésről átküldve felolvastatik a hadtudományi bizottság tárgyában kiküldött bizottság jelentése, amelyből kitűnik, hogy a III. osztály felhivatik annak megalakítására a nagygyűlési osztályértekezleten. Egyelőre tudomásul.”³⁹ Az osztály ugyan tudomásul vette a megalakítással kapcsolatos tennivalóit, de csak Kápolnai Pauer István levelező tag javaslatára fogadta el, hogy jövő évi költségvetési tervezetében 1000 forintot állapítson meg a Hadtudományi Bizottság munkásságának megindítására.⁴⁰

A III. osztály 1883. évi, hat tételből álló, 16 500 forintos költségvetési előirányzatát az Akadémia 1882. december 18-i összes ülése elé terjesztették. A megalakítandó Had-

³⁶ RAL III. oszt. jk. 1882. október 16. K 1543. 1. o.; RAL K 1462. 47. o.; Ak. Ért., 1882. 5. sz. 211. o.

³⁷ RAL 650/1882. A szöveg Kápolnai Pauer István kézírásával készült.

³⁸ RAL Öü. jk. 1882. október 30. K 1462. 47. o.; Ak. Ért. 1882. 5. sz. 211. o.

³⁹ RAL III. oszt. jk. 1882. december 11. K 1543. 1. o.

⁴⁰ Uo. 2. o.

Tekintetes Akadémia!

A tekintetes Akadémia folyó'esi május 22-iki
össes ülése által a Kápolnusi Bauer István les. Szeg,
által hadtudományi bíróság felállítására Lengyá-
ban benyújtott indítvány megvitatására kiküldött
bírótság a Rövelkerökben állapodott meg:

1. sor. A fenti indítvány célját helyesli és követhet-
ző'leg "Hadtudományi Bíróság" nevezé'sét
ajánlja.

2. sor. A "Hadtudományi Bíróság" alakítását
az ügyrend értelmében a III. osztály által
véli feljesztendő'nek, azon hozzáadással, hogy
a bíróság tagjainál más osztályokba tarto-
zó', de a hadtudományokkal kapcsolatban
álló tudományokkal foglalkozó' aka-
démiai tagok is vélekedhetnek meg.

Kelt Budapesten az Akadémiai épületben
1882 október 28-án

A hadtudományi bíróság fel-
állítására vonatkozó' indítvány
megvitatására kiküldött bíróság
elnöke:

Haller Eörsz
Köt. 623

tudományi Bizottság munkálataira tervezett 1000 forintot az osztály a következőképpen indokolta: az „október 30-iki összes ülés a hadtudományi bizottság felállítását elhatározván, hogy a bizottság azonnal a jövő évben eszközendő megalakítása után munkásságát megindíthassa, már most kér részére a bizottság 1000 forintnyi dotatiót.”⁴¹

Öt hónap elteltével, a Magyar Tudományos Akadémia XLIII. Nagygyűlése első napján, 1883. május 11-én, Lónyay Menyhért ünnepélyes elnöki megnyitó beszédében kifejtette, hogy az elmúlt három esztendőben az Akadémia és a magyar tudomány minden irányban fejlődött. A „gyarapodás jele, hogy állandó bizottságaink, melyek tudományos munkásságunknak irányt adnak, mindinkább szaporodnak s az Akadémia saját körén kívül is gyámolítani képes a tudományos törekvéseket.” „A III. osztályban a hadtudományi bizottság alakult meg, és remélhetjük, hogy ez eddig elhanyagolt tudományág is új életre zsendül.”⁴² A „Jelentés a M. T. Akadémia 1882–1883. évi munkálkodásáról” című beszámolót Fraknói Vilmos főtitkár terjesztette elő, s abban a Hadtudományi Bizottság megalapításának időszerű társadalmi és kulturális szükségességét indokolta. Elmondta, hogy az „Akadémia soha sem kereste munkásságának tudományos jellemét a közélettől való elzárkózásban. Sőt ellenkezőleg, alapítóinak legbensőbb óhajtaása vala, hogy a nemzet életében időnként fölmerülő kulturái szükségletek kielégítésében közreműködjék. Így, régi hagyományokat elevenített föl most is, mikor önálló Hadtudományi bizottság felállítását elhatározta, és ezt a jelen nagygyűlésen tényleg megalakította.”

„Az Akadémia még a szervezkedés stadiumában volt – folytatódik a beszámoló –, mikor gr. Festetich László 1826-ban tízezer forintnyi alapítványt tett, oly czélból, hogy kamatait a matematikai osztály egyik rendes tagja élvezze, „kinek – mint az alapító oklevélben olvassuk – tiszte legyen, a Társaság felügyelete alatt, az angol, francia, német, muszka s más európai nemzeteknek a hadi tudományokról szóló érdekes munkáikat magyarra fordítani; a külföldieknek azon tárgyról szóló új találmányaikat megismertetni; és általában a hadi tudományokat hazánkban magyar nyelven művelni. E tiszte több mint egy századnegyeden át Kiss Károly töltötte be, a ki egyebek közt az Akadémia megbízásából, Károly főherczeg nagy stratégiai munkáját is magyar nyelvre fordította [...]

A most létrejött Hadtudományi bizottság hatásköréhez tartozik: a hadtudomány fejlődését figyelemmel kísérni; a magyar hadtörténet eseményeit tanulmányozni és szakszerűen ismertetni, a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatokat gyűjteni és feldolgozni; végre a hadtudományi remekműveket magyar fordításban közrebocsátani.”⁴³

Az Akadémia osztályai 1883. május 16-án jelentették a nagygyűlésnek, hogy a 8 állandó bizottságot újralakították, illetve megalakították és a tagokat megválasztották: „VII. A *hadtudományi bizottságba*: Fodor József [orvos, egyetemi tanár, rendes tag], Hollán Ernő [altábornagy, tiszteleti tag], Hunfalvy János [statisztikus, egyetemi tanár, rendes tag], Kápolnai Pauer István [alezredes, levelező tag], Keleti Károly [statisztikus, rendes tag], Konkoly Thege Miklós [csillagász, levelező tag], Pauler Gyula [történész, levéltáros, rendes tag], Salamon Ferencz [történész, egyetemi tanár, rendes tag], Schwarz Gyula [jogász, egyetemi tanár, levelező tag], Szilágyi Sándor [történész, rendes tag],

⁴¹ RAL Öü. jk. 1882. december 18. K 1462. 56–57. o.; Ak. Ért. 1882. 6. sz. 228. o.

⁴² A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei. XVII. k. (a továbbiakban – Évkönyv) Budapest, 1883. 4. o.

⁴³ Évkönyv XVII. k. Budapest, 1883. 13. o.

Thaly Kálmán [történész, rendes tag] és Ponori-Thewrewk Emil [klasszika-filológus, egyetemi tanár, levelező tag].” A nagygyűlés a választásokat helybenhagyta, és a bizottságokat, így az Akadémia történetében először a III. osztály kebelében létrehozott 12 tagú Hadtudományi Bizottságot is felhívta, hogy alakuljanak meg és a végrehajtott elnök- és előadó-választásokat jelentsék be az összes ülésnek⁴⁴

A jegyzőkönyv tanúsága szerint a Hadtudományi Bizottság alakuló ülésére az MTA épületében 1883. június 18-án került sor, a 12 tagból jelen volt hat: Hollán Ernő tiszteleti tag, Hunfalvy János, Szilágyi Sándor, Pauler Gyula rendes tag, Ponori-Thewrewk Emil és Kápolnai Pauer István levelező tag. Érdekes, hogy nem jelent meg az alakuló ülésen a Hadtudományi Bizottságba választott két III. osztálybeli rendes tag, Fodor József és Konkoly Thege Miklós, részt vett viszont a II. osztálybeli 2 rendes és 2 levelező tag. Hunfalvy felkérésére a választások alatt Hollán Ernő elnökölt és a tudománytörténeti jelentőségű ülés a következő négy ügyet tárgyalta: „1.) *Választások* (Ügyrend 42. §. b.). Elnökké egyhangúlag Hollán Ernő tiszteleti tag, Előadóvá 4 szavazattal I ellen, Kápolnai Pauer István levelező tag választott meg. Az elnök nem szavazott. 2.) *Az előadó évi tiszteletdíja* 400 forintban állapítatik meg. 3.) *A bizottság működési tervzetén*, mely a tekintetes Akadémia által már helyben hagyatott, mitsem változtatva, felkéri az elnököt, hogy annak szövegét az ügyrendbe való igtatás végett a tekintetes Akadémia elé terjessze. 4.) *Munkaterv az 1883. évre*: A bizottság egyhangúlag elhatározza, hogy: a.) az 1883-ik évre vonatkozó »Általános katonai Évkönyv« az előadó által akként szerkesztesék, hogy annak szövegét 1884. januárius hóban már sajtó alá lehessen adni; b.) a magyar hadtörténelmi füzetek sora a Kápolnai Pauer István levelező tag által írt »Az 1809-ik évi magyar nemesi felkelés története« című művel nyitassák meg, e műnek 8–10 nyom. íve, még ez évben kiadatva.

Egyéb tárgyalni való nem lévén, elnök az ülést befejezettnek nyilvánítja és a jegyzőkönyv hitelesítésére Szilágyi Sándor és Hunfalvy János bizottsági tagokat, kéri fel.”⁴⁵

A jegyzőkönyvet és az Ügyrendbe kerülő bizottsági feladatkört Hollán Ernő altábornagy, tiszteleti tag helyett, aki a székesfehérvári (V.) honvédkerület parancsnokaként igen elfoglalt volt, a bizottsági előadó terjesztette elő az elnökségnek:

„Tekintetes Akadémia!

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a hadtudományi bizottság folyó hó 18-án megalakult és elnökévé: Hollán Ernő tiszteleti tagot, előadójává: Kápolnai Pauer István levelező tagot választotta meg.

Az alakuló ülés jegyzőkönyvét, valamint a hadtudományi bizottságra vonatkozólag a tekintetes akadémia »Ügyrend«-jébe felveendő §. szövegét mellékelve betejesztem.

Budapest 1883. június 24-én

A hadtudományi bizottság elnöke Budapesten nem lévén, helyette:

a hadtudományi bizottság előadója:

Kápolnai Pauer István”⁴⁶

⁴⁴ Ak. Ért. 1883. 5. sz. 98–99. o.

⁴⁵ RAL 349/1883.

Másnap, 1883. június 25-én lezajlott az Akadémia összes ülése, amelyen bemutatták a 8 állandó bizottság jelentését a megalakulásáról és a megválasztott tisztségviselőket: „g) A hadtudományi bizottságban elnökül Hollán Ernő t. t., előadóul Kápolnai Pauer István l. t. [...] Az összes ülés mindezen választásokat helybenhagyja.”⁴⁷

Az Akadémia elfogadta a bizottság működési körére ajánlott szöveget is, amely az MTA Ügyrendjébe 51. §-ként iktatott be: „A Hadtudományi Bizottság feladata: a) a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése; b) a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; c) a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; d) a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása. A Hadtudományi Bizottság az a) alatt említett feladatának »Általános Katonai Évkönyv«, a b) és c) alatt említett feladatának pedig »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása által felel meg, és amennyire a viszonyok engedik, a valójában örökbecsű hadtudományi remekműveket magyarra fordíttatja és kiadja.”⁴⁸

A Hadtudományi Bizottság első évi terve és tevékenységének nehézségei

A Hadtudományi Bizottság munkaprogramját tehát részletesen kidolgozták és a működése első, hároméves ciklusához szükséges anyagi fedezet is biztosított volt. Ezt bizonyítja a bizottság 1883. december 7-i ülésének ügyrendje, a hadtudományi bizottság 1884. évi munkaterveze és költségvetése. Igaz, az elnök szolgálati elfoglaltsága miatt távol maradt, de megjelent 5 tag (Keleti Károly, Szilágyi Sándor, Thaly Kálmán, Pauler Ede és Kápolnai Pauer István), és Keleti Károly rendes tagot kérték fel az elnöklésre.⁴⁹ Az ülés napirendjét a következőkben foglalhatjuk össze:

1.) Az előadó jelentette, hogy „Az 1809-i évi insurrectió története” című mű januárban nyomdába adható, a kiadandó „Általános Katonai Évkönyv” megírásához szükséges adatok összegyűltek, az anyag a következő év elején 3–4 hét alatt összeállítható és nyomdába adható.

2.) Az előadó bemutatta a Franklin Társulat ajánlatát a bizottság kiadványainak nyomtatására. A bizottság utasította az előadót, hogy az Athenaeumot is kérje fel ajánlatételre.

3.) Az előadó bemutatta III. Napóleon császár „A tüzérség története” című művének Thaisz Gyula és Gebé János által készített fordítását. A bizottság, nem rendelkezvén a kiadáshoz elegendő pénzzel, a kézirat visszaadása mellett döntött

4.) E napirendi pontban a bizottság megállapította az 1884. évi költségvetést és számba vette az 1883. évi költségeket:

a) A bizottság elhatározta, hogy a tárgyévi csekély javadalmazást [1000 forint], kizárólag az 1883-ik évben felmerült hadtudományi mozzanatokát tárgyaló „Általános

⁴⁶ RAL 349/1883.

⁴⁷ RAL Öü. jk. 1883. június 25. K 1462. 99. fol; Ak. Ért. 1883. 6. sz. 115. o.

⁴⁸ A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja az 1884. évre, 101–102. o.

⁴⁹ RAL 638/1883. 1–4 folio. A M. Tud. Akadémia hadtudományi bizottsága. Jegyzőkönyv felvétel az 1883. évi december 7-ikén tartott ülésében.

Katonai Évkönyv” összeállítási költségeinek részben való fedezésére és az előadónak járó tiszteletdíj kifizetésére fordítja.

b) Az 1884. évre a bizottság összesen 3500 forintot kért, részletesen:

- a mintegy 36 nyomdai ívre terjedő hadtudományi kiadványokra (egy nyomdai ívet a mellékletekkel, rajzokkal stb. együtt átlag 69 forinttal számítva) 2484 forintot,
- az „Évkönyv”-re (mintegy 10 ív, 60 forintjával) 600 forintot,
- az előadó tiszteletdíjára 400 forintot,
- előre nem látható kis kiadásokra pedig 16 forintot.

5.) napirendként, a kiadványok kiadási módjával kapcsolatban, a bizottság elhatározta, hogy felszólítja a honvédelmi minisztert, a honvédséget, a cs. és kir. magyar csapatokat és a magyarországi olvasóközönséget „a hadtudományi bizottság kiadványaira való előfizetésre”. A mintegy 36 ívnyi hadtudományi kiadványok előfizetési ára 4 forint, az „Évkönyv” előfizetési ára 1 forint. A katonák az 5 forintot negyedévi részletekben is kifizethetik. A bizottság megbízta az előadót, „hogy a kiadványoknak a honvédségben való terjesztése végett a honvédelmi minister Úr Ö nagyméltóságához folyamodjék.”

Az ülés határozata alapján, Kápolnai Pauer István előadó még ugyanaznap elkészítette „A MTA hadtudományi bizottságának 1884-ik évi munkatervezeete és költségvetése” című felterjesztést, amit Keleti Károly elnökhelyettes és ő írt alá.⁵⁰ A munkaterv és a költségvetés indoklása hűen tükrözi a hazai hadtudomány fejlettségét és irodalmának állapotát, ezért, mint kordokumentumot, érdemes közreadni:

„A hadtudományi bizottság 1884-ik évi munkálkodása főleg, ama pénzösszeg nagyságától függ, melyet a tekintetes Akadémia rendelkezésére bocsát, mert szellemi munkás van elég, csak alkalom nyílnék hadtudományi munkák kiadására.

Tudományos irodalmunk egyik ága sem tengődik oly felette mostoha viszonyok közt, mint a hadtudományi irodalom, amelyet csakis nagy anyagi áldozattal lehet majdan anynira felvirágoztatni, hogy hazánkban az idegen nyelvű hadirodalommal versenyezessen.

Szép számmal vannak ugyan már magyar hadtudósok, de az irodalom terére nem léphetnek, mert csakis tan-könyveknek való szövegre találnak kiadót. Valóban tudományos művek magyar nyelven nem adatnak ki, mert, tekintettel a kis számú m. olvasóközönségre, ezek árát sokkal nagyobbra kellene szabni, mint a német vagy francia műveket, melyeket húszszorta nagyobb olvasóközönség vásárol.

Számítva a tekintetes Akadémia eddig minden alkalommal tanúsított mély belátására a hadtudományi bizottság reményli, hogy az 1884-ik évben megkezdheti működését, azaz hadtudományi művek kiadását, amit ez évben a javadalmazás csekélyisége miatt nem tehetett.

Hogy a magyarul írt hadtudományi műveknek minél tágasabb olvasóközönség nyeressék meg, a bizottság czélszerűnek véli eleinte a fősúlyt hadtörténelmi művek kiadására fektetni, és csakis fokozatosan oly művek kiadására is áttérni, melyek szakszerűségük-nél fogva csak katonákat érdekelnek.

Hogy a magyar katonák és a hadtudományok iránt érdeklődők a hadügyek és hadtudományok fejlődéséről évenként egyszer teljesen tájékoztassanak, a hadtudományi bizottság „Általános katonai Évkönyvet” ad ki, mely az európai seregek szervezésében,

⁵⁰ RAL 637/1883. 1–5 folio. A M. Tud. Akadémia hadtudományi bizottságának 1884-ik évi munkatervezeete és költségvetése.

felfegyverzésében sat.-ben a lefolyt év alatt történt változásokat, a hadművészet és a hadtudomány minden ágában való haladást röviden lehetőleg népszerűen előadja s a bel- valamint a külföldi hadirodalom legnevezetesebb műveit bírálva megismerteti.

Az 1884. évi kiadványok szöveg-mennyiségét a bizottság leginkább a magyar alantas tisztek pénzvizonyainak tekintetbevételével határozta meg akként, hogy minden magyar tiszt a kiadványokra előfizethessen. Ezt vagyontalan alantas tiszt is teheti, ha negyed-évenként legfőleg 1–1 ½ forintot kell fizetnie. Miután az akadémiai kiadványok – mellékletek nélkül – ívenként átlag 10 krajczárjával adatnak el, a bizottság ajánlja, hogy az 1884-ik évben 40–50 ny. ív adassék ki, és ugyan:

»Általános Katonai Évkönyv« mintegy 10 ív,

»Hadtudományi kiadványok« mintegy 10 ív.

E szerint a jövő (1884.) évi *munkálkodás tervezete* a következő:

Az 1883-ik évi, már összeállított »Általános Katonai Évkönyv« kiadása.

A bizottság megbízásából megírt »Az 1809. évi insurrectio« cz. mű kiadása.

Más hadtörténelmi és hadtudományi művek megírása és kiadása; és végre

Az 1885. januáriusában kiadandó 1884-iki évkönyv szövegének előkészítése.

E működésre a bizottság következő *költségvetést* terjeszti elő:

[1.] Az »Általános Katonai Évkönyv« szerkesztése és kiadására szükséges ny. ívenként 60 forint; 10 ny. ívnyire tehát (300 példány)	600 frt.
[2.] Hadtudományi kiadványok költségére ívenként (rajzokkal sat.-vel) 60 forint, 36 ívre szükséges tehát (400 példány)	2484 frt.
3. Az előadó tiszteletdíja	400 frt.
4. Előre nem látható kis kiadásokra	16 frt.
Összesen	3500 frt.

A bizottság kéri a tekintetes Akadémiát, hogy ez egész összeget rendelkezésére bocsátani méltóztassék és tiszteletteljesen megjegyzi, hogy ez összeg egy része a kiadványokra való előfizetések és a kiadványok elárúsítása által meg lesz térítve, más része pedig a kizárólag csakis hadtudományos czélokra fordítható Fesztetits László gróf-féle alapítványnak sok éven át ki nem adott kamatai – évenként 630 forint – által fedeztetik.”

A tudománytörténeti jelentőségű okmányt három nap múlva az illetékes osztály is megvitatta. Itt kell megemlíteni, hogy Hollán Ernő az év folyamán megtartott 9 osztályülés és értekezlet egyikén sem vett részt, Kápolnai Pauer István pedig csak a november 12-i 8., és a december 10-i 9. osztályülésen és értekezleten volt jelen.⁵¹

Az MTA III. osztálya 1883. december 10-i ülésén tárgyalta meg és fogadta el 1884. évi költségvetésének előterjesztését, melynek III. tételként szerepelt a Hadtudományi Bizottság fentebb már idézett jelentése, munkaterve és költségvetése.⁵² Az MTA 1883. december 17-i összes ülése elfogadta az osztályok 1884. évi költségvetését, és a III. osztály 18 700 forintos költségvetésén belül a Hadtudományi Bizottság számára hadtudo-

⁵¹ RAL A III. (Math. és természettudományi) osztály jegyzőkönyvei 1881-1883. (a továbbiakban – oszt. jk.) K 1543.

⁵² RAL III. oszt. jk. 1883. december 10. K 1543. 2. o.

mányi munkák kiadására 2500 forint, a Katonai Évkönyv kiadására 600 forint, az előadó tiszteletdíjára 400 forint, összesen 3500 forint megítélését javasolta.⁵³

Végül az Akadémia és osztályai 1884. évi kiadásai tekintetében az MTA Igazgató Tanácsának 1884. január 4-i ülése döntött, ám „... A III. osztály részére:...c) A hadtudományi bizottság munkálataira” csupán 2500 forintot határozott meg.⁵⁴

1884 elején tehát, szűkösen bár, de adottak voltak a feltételek a bizottság éves munkatervének reális végrehajtásához, különböző, mostoha körülmények összejárásának eredményeként mégis megtört a fejlődés lendülete. Egy korabeli, Kápolnai Pauer István szerepét kibérbítő, és több vonatkozásban vitatható értékelés szerint: „A hadtudományi bizottság [...] megalakult ugyan, de tevékenységét hosszú időn át nem kezdte meg. Ugyanis előadója részint betegség, részint más okok miatt a működésében gátolva lévén, nemcsak hogy maga munkálkodást ki nem fejtett, de a bizottságot sem támogathatta ama mozgalom megindításában, melyet az a magyar katonai irodalom felvirágoztatására szükségesnek vélt. – Munkálataiban annál fogva hátra maradt”.⁵⁵ Egy későbbi vélemény szerint, noha részletesen kidolgozott munkaprogramjának végrehajtásához és működéséhez megvolt a szükséges anyagi fedezet, „... a bizottság éveken át nem fejtett ki semmiféle tevékenységet.”⁵⁶

Tény, hogy 1883 és 1886 között a katonai minősítései szerint kiváló képességű Kápolnai Pauer István alezredes előadóként nem tudott kellő időt és szellemi energiát fordítani a bizottság működtetésére,⁵⁷ ám a Hadtudományi Bizottság tekintélyes elnökét és tagjait is felelősség terheli azért, hogy a meglévő éves tervek dacára, egyetlen bizottsági ülést sem tartottak és tudományos céljaik megvalósítása érdekében lényegében semmit sem tettek sem 1884-ben, sem 1885-ben.

A Hadtudományi Bizottság működési zavaraira, sajnos, az MTA és a III. osztály vezetése sem figyelt fel, bár annak jelei valószínűleg szóba kerülhettek az osztályüléseken és értekezleteken. Az 1884-ben megtartott kilenc (január 21., február 18., március 17., április 21., május 19., június 23., október 20., november 17., december 15.) osztályülés és értekezlet egyikén sem jelent meg a Hadtudományi Bizottság elnöke és előadója. A hadtudománnyal csupán a február 18-i értekezleten foglalkoztak, amennyiben megállapították, hogy az osztály számára jóváhagyott 16 834 forintos össz-költségvetéséből a „A hadtudományi bizottságra 2500” forint esik. A Hadtudományi Bizottság munkálkodásának problémáit jelzi, hogy Fraknoi Vilmos főtitkárnak az MTA 1884. június 8-i, XLIV. Közgyűlésén elhangzott, az Akadémia 1883–84 évi tevékenységéről szóló jelentése em-

⁵³ RAL Öü. jk. 1883. december 17. K 1462. 118. folio.; Ak. Ért. 1883. 7. sz. 160–161. o.

⁵⁴ Ak. Ért. 1884. 1. sz. 18. o.

⁵⁵ *Rónai Horváth Jenő*: i. m. 4. o.

⁵⁶ *Fráter Jánosné*: Hadtörténeti Bizottság (1883–1898 között Hadtudományi Bizottság). A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai. A MTA Könyvtárának Kiadványai 70. Budapest, 1974. 241. o.

⁵⁷ Minősítvényi táblázat Pauer István tetteles állományú ezredes, és a m. k. 82-ik honvéd-yalog-dandár ideglenes parancsnokáról. 1870–1889. Hadtörténelmi Levéltár. Tiszti anyakönyvi lapok 32118. sz. – Nyomasztó magánviszonyai (hosszan tartó betegsége, tetemes adósságának törlesztése) mellett a borsodi 48. honvédzászlóalj parancsnokaként szolgált Miskolcon, egyidejűleg a törzstiszti tanfolyam tanári és helyettes parancsnoki beosztását is ellátta Budapesten. Kiemelkedő szolgálatellátása elismeréseként 1886. május 12-én ezredessé lépett elő, szeptemberben pedig már a nagyszabású 23. honvéd yalog féldandár parancsnoka volt.

lítést sem tesz a bizottság működéséről.⁵⁸ Némi aktivitására eddig egyetlen utalást sikerült feltárni, mégpedig a bizottság éves tervében szereplő egyik kiadvánnyal kapcsolatban, melynek szerzője, Kápolnai Pauer István, 1884. december 11-én levélben kérte az Akadémia főtítkárától „Az 1809-ik nemesi felkelés” című munkájáért járó tiszteletdíjat és a kiadás költségeit.⁵⁹

A III. osztály 1884. december 15-i értekezlete Szabó József osztálytitkár jelentése alapján vitatta meg az osztály 1884. évben végzett működését, és az 1885. évi költségvetés tervezetét, ám a Hadtudományi Bizottság szóba sem került.⁶⁰ Ennek egyik fő oka az volt, hogy Kápolnai Pauer István nem készítette el határidőre a bizottsági előterjesztést a III. osztály számára, és jelentését is csak napokkal később küldte meg, egyenesen az Akadémia elnökségének.

A bizottság 1884. december 21-i évi munkajelentéséből, valamint 1885. évi tervéből és költségvetéséből – melyet a „hadtudományi bizottság elnöke távollétében az előadó Kápolnai Pauer István I. tag” írt alá – kiderülnek a bajok.⁶¹ Az éves beszámoló szerint „a hadtudományi bizottság megíratta és kinyomatja az 1809. évi magyar felkelő seregek történetét, – összeállíttatta az 1884-ik évre vonatkozó »Katonai Évkönyvet«, – megindított[a] egy »Hadtudományi magyarító szótár« szerkesztését és elrendelte Clausewitznek »A háborúról« irt remekművének magyarra fordítását...,” ám az eddigi kutatások nem tárták fel, hogy mikor döntött erről a bizottság és kiket kért fel a munkák elvégzésére.

A Hadtudományi Bizottság a kezdeti működése során jelentkezett zavarok ellenére lefektette a modern hadtörténelem művelésének alapjait,⁶² 1886. április 3-i ülésén pedig újból megállapította „jövőben kifejtendő tevékenységének” céljait és terveit:⁶³

„A Hadtudományi Bizottság minden évben egy *Katonai Évkönyvet* kíván kiadni, amely a hadtudományoknak az elmúlt esztendei fejlődéséről, az egyetemes hadügy, de különösen a magyar hadügy területén bekövetkezett mozgásokról és változásokról áttekinthető képet és bő tájékoztatást nyújt a »magyar ajkú tisztikarnak,« de »a nagyközönségnek is.«” Az első kiadvány az 1887 tavaszán megjelentett, nagy sikerű „Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra” volt.⁶⁴

A téli időszak bekövetkeztével nyilvános hadtudományi felolvasásokat javasoltak, hogy felébbresszék a nagyközönség érdeklődését a hadtudományok iránt. A témák választását a hadtudományok olyan ágaiból tervezték, amelyek közérdeklődésre tarthattak számat, vagy amelyek megismerését szélesebb körben is kívánatosnak ítélték.

Továbbra is hangsúlyosan szerepelt a tervekben kisebb hadtörténelmi értekezések kiadása, illetve az egyetemes, de különösen a magyar hadművészet fejlődésével, valamint

⁵⁸ Évkönyv, 1884. 7–16. o.

⁵⁹ RAL Főtítkári iktatókönyv 1884. K 1797. 960. sz.

⁶⁰ RAL III. oszt. jk. 1884.; február 18-i és december 15-i értekezellet. K 1544.

⁶¹ RAL 994/1884. A Hadtudományi Bizottság jövő évi költségvetését küldi.

⁶² Tevékenységének első időszakát (1886–1899) remélhetőleg következő dolgozatunkban mutathatjuk be.

⁶³ RAL 866/1886.; *Rónai Horváth Jenő*: i. m. 5–7. o

⁶⁴ Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra. Első évfolyam. Az MTA Hadtudományi Bizottság megbízásából szerk. *Rónai Horváth Jenő*. MTA, Budapest, 1887. 281 o.

a hadtudományok egyéb ágaival foglalkozó jelesebb dolgozatok hadtudományi füzetekben való rendszeres közzététele. Az idegen katonai remekírók műveinek magyar nyelvre való átültetését is elő kívánták segíteni, és ígéretet tettek, hogy a fordíttatás és kiadás a lehető leghamarabb megkezdődik.

A bizottság vállalta, hogy nagyobb művek megjelentetését is elősegíti. Ennek szellemében, az 1887. december 3-i ülés határozata alapján, 1888 márciusában megjelent a *Hadtörténelmi Közlemények* első száma. Az MTA Hadtudományi Bizottsága folyóiratának 1888 és 1897 közötti 10 kötete 48 füzetben, 432 ív terjedelemben látott napvilágot, és értékeit mind a hazai, mind a külföldi katonai és tudományos körök elismeréssel fogadták.⁶⁵

Lépéseket kívántak tenni, hogy az MTA a különböző tudománysszakok fejlődését segítő jutalomtételek odaítélésénél a jövőben a hadtudományokat is vegye figyelembe. Gondoskodni kívántak arról is, hogy a meglévő, vagy a jövőben keletkező hadtudományi célú alapítványok felhasználásával, esetleg a bizottság saját költségvetése terhére, pályadíjakat hirdessenek meg; 1888. november 20-án a hadtörténelmi pályázatok rendszeres kiírását határozták el.

A szakírói munkásság fellendítésére felszólították a kutatókat a bizottság munkálataiban való részvételre, forrástanulmányok és más munkák készítéséhez és kiadásához ajánlottak támogatást. A bizottság már 1888-tól szorgalmazta a bécsi hadilevéltár magyar hadtörténelmi anyagának kiaknázását és egy honvédtiszt kutató odavezénylését. 1890-ben meghirdette a Magyar Hadtörténelmi Könyvtár beindítását azzal a céllal, hogy „a legújabb kor hadjáratait magyar írók által, magyar nyelven leíratván, a magyar tisztikarnak s a magyar közönségnek e hadjáratok megismerhetését és tanulmányozását megkönnyítse.” 1891-ben Rónai Horváth Jenő szerkesztésében kiadta Zrínyi Miklós hadtudományi munkáit és megindította a Magyar Hadtörténelmi Könyvtár sorozatot.⁶⁶

A bizottság egy hadtudományi magyarázó szótár kidolgozása érdekében is tett lépéseket, és mivel a honvédelmi minisztériumban már folytak egy ilyen jellegű szótár előmunkálatai, az ügy érdemi elintézésére felterjesztést tervezett a honvédelmi miniszterhez.

Abból a tapasztalatból kiindulva, hogy az egyes tudományágak iránti érdeklődést a gyűjtemények és múzeumok keltik fel igazán, a bizottság magyar hadi múzeum létesítését is szorgalmazta: 1888. november 20-án született az elhatározás, hogy kezdeményező lépéseket tesznek „az ország fővárosában a Magyar Nemzeti Múzeum új osztályaként, egy Magyar Hadtörténelmi Múzeum létesítésére.” A Hadtudományi Bizottság 1893-ban az Ezredéves kiállítás előkészítő munkálataiba is bekapcsolódott. Sikeresen vett részt a kiállítás szerves részét képező hadtörténelmi kiállítás tervezésében és megrendezésében.

Hosszan lehetne még sorolni a bizottság a kisebb-nagyobb tetteit, melyeket a hazai hadtudomány és hadtörténelem fejlődése érdekében cselekedett. Mindez azonban, a források feltárása alapján, egy következő tanulmány tárgya lehet.

⁶⁵ L. részletesen Ács Tibor: *A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről. A kezdetektől 1898-ig. HK* 1990. I. sz. 168–178. o.

⁶⁶ Első kötetei: Szécsi Mór: *Az osztrák–olasz háború 1866-ban.* Budapest, 1893.; Balás György: *Az osztrák–porosz háború 1866-ban.* Budapest, 1894.; Rónai Horváth Jenő: *Magyar hadi krónika. I. rész. A honfoglalástól a mohácsi vészig.* Budapest, 1895.; II. rész. *A mohácsi vésztől a legújabb korig.* Budapest, 1897.